

A tulajdonnév „meghatározása”

1. Az utóbbi időben (végre) a magyar névtudományban (némi) érdeklődés nyilvánul meg a névtan általános kérdései, elsősorban a tulajdonnév meghatározása iránt. Míg a több mint húsz évvel ezelőtti „Van-e a magyarban tulajdonnév?” című tanulmánynak (BARABÁS ANDRÁS – KÁLMÁN C. GYÖRGY – NÁDASDY ÁDÁM, NyK. 79 [1977], 135–55) semmi visszhangja nem volt, az V. Magyar Névtani Konferencián elhangzott előadásom (A tulajdonnév mint szófaji kategória. MNyTK. 209. sz. 471–7) továbbgondolásra és vitára készítette HEGEDŰS ATTILÁT (Mi a tulajdonnév? NévtÉrt. 19. sz. 5–8). Az 1998. évi, XIII. Anyanyelv-oktatási Napok keretében „A tulajdonnevek az oktatásban” címmel megtartott, sok általános kérdést tartalmazó előadásomra a helyszínen igen sokan reagáltak, s elsősorban a tulajdonnevek szófaji besorolásáról (annak lehetőségéről vagy inkább lehetetlenségéről) vitáztunk élénken. Az egyetértéseket természetesen, (s talán nehéz elhinni,) de az ellentmondásokat is örömmel olvastam/hallottam, s valamennyit igyekszem hasznosítani (elfogadva vagy megcáfolva) ebben s majdani munkáimban. Mindezek előtt még írtam egy cikket Fekete Péter 70. születésnapjára készült emlékkönyvbe, de jöllehet ennek egy példánya elkészült és átadásra került 1998 júliusában, az egri anyanyelv-oktatási napok keretében, még e sorok írásakor (1998 októbere) nem jelent meg, vagy legalábbis nem jutott el hozzám, így arra hivatkozni sem Hegedűs Attila nem tudott, sem én most nem tudok.

2. A nemzetközi és a magyar szakirodalomban egyaránt sokan foglalkoztak a tulajdonnevek és a köznevek különbségének, vagyis a tulajdonnevek meghatározásának kérdésével. Ennek ellenére ez a legvitatottabb, elfogadhatóan máig sem egyértelműen definiált sarokköve a névtudománynak. A megközelítések eddig a filozófiától a helyesírásig, a logikától a jelentéstanig meg a nyelvtudomány nagyon sok részterületéig terjedtek, de szinte mindegyiknek az a közös tulajdonsága, hogy a közszavakból indul ki, s azt a kritériumot keresi, amely elkülöníti a tulajdonnevet a közszótól. Ez történik általában ma is mindannak ellenére, hogy BLOOMFIELD már a harmincas évek elején kijelentette: „a grammatical distinction between »noun« and »name« is not legitimate” (Language. 1933.). S tőle függetlenül BÁRCZI GÉZA is megfogalmazta ugyanezt 1958-ban: „...egyáltalán nincs megvonva a pontos határ a tulajdonnév és a közfőnév között” (NévtVizsg. 5–6). Mindketten azonban csak azt állapították meg, hogy n i n c s (még, egyelőre) elfogadható meghatározása a tulajdonneveknek, s ennek következtében keresték, keressük máig is a biztos alapon nyugvó különbségtételt.

3. Mindenképp egyet kell értenünk azokkal, akik eddig a tulajdonnevekkel foglalkoztak, s megállapították, hogy a tulajdonnév n y e l v i j e l, hiszen az bár-

milyen alakú, nagyságú/terjedelmű, szerkezetű stb., mindenképpen azonos az emberi beszédképesség (langue) hangos, képszerű (írásbeli) vagy gondolati megformálásával. A kérdés először is az, hogy valamennyi nyelvi jel beilleszthető-e a nyelvi rendszerbe, s e tekintetben vitatkozni kell HEGEDŰS ATTILÁVAL, aki ugyanis ezt írja: „A tulajdonnév a nyelvi jel általánosító jellegétől tér el, emiatt aztán nem is lehet a nyelvi rendszer eleme” (NévtÉrt. 19. sz. 8). Erre az „általánosító jellegre” már BALÁZS JÁNOS több munkájában is fölhívta a figyelmet (ÁltNyTan. I, 41–52; NytudÉrt. 70. sz. 295–301), s magam is BERRÁRra hivatkozva ezt láttam a közszó és tulajdonnév közötti legföltűnőbb különbségnek (MNyTK. 209. sz. 471–7). Ma már másként gondolom. Ez ugyanis a kérdés megközelítésének fordított oldala, mivel ameddig nem tudom egy szóról, hogy az tulajdonnév vagy közszó, addig nem állapíthatom meg róla, hogy egyedít vagy általánosít. Ha a szabályt meg lehetne fogalmazni úgy, hogy előre vennénk az adott szót, s megállapítanánk róla, hogy általánosít, akkor kimondhatnánk, hogy közszó. Ezt azonban semmiképp sem tehetjük meg, ha csak szótári alakban, szövegkörnyezet és szituáció nélkül áll előttünk (pontosabban: ha halljuk, mert ha látjuk, akkor a kezdőbetű tájékoztat).

Jómagam még az V. Magyar Nyelvtudományi Konferencián tartott előadásomban azt mondtam, hogy „a tulajdonnév mondatalkotó elem, mondatelem” (NytudÉrt. 209 sz. 476). Ezt a véleményem fönntartom, de részletesebben foglalkoznom kell itt is vele, hiszen a tulajdonnév önmaga is lehet mondat, mint például a következő álnevek: *Ne félj, Mátyás!* (Horger Antal használta egyik Nyelvörbeli cikke aláírásakor), *Netudtki* (nem Rejtő közismert regényéből való, hanem Jeszenák Ráfael múlt századi újságíró álneve volt a múlt században), vagy gondoljunk az általam többször emlegetett regénycímekre: *Te csak pipáld, Ladányi!*, *Mikor az öregek fiatalok voltak, Házasságok az égben kötöttek, Miért nem ment hozzá nagymama nagypapához?*, *Matyika színésznő szeretne lenni, Ha a vadász ír, az író meg vadászik, Linának szerencséje akadt* stb. (Csathó Kálmán jellemző címadásai). Akkor viszont, ha a tulajdonnév önmaga teljes mondat, hogyan lehet alkotó eleme is egy mondatnak? Úgy, hogy akár hang, szó, szókapcsolat vagy mondat, mindenképp szóértékű, s egyetlen névszói elemként (általában főnévként) épül be a mondatba, s csak az utolsó elemét toldalékoljuk. Ilyenformán tagadhatatlan az, hogy a tulajdonnév a nyelvi rendszer eleme. Azt viszont elismerem, hogy a meghatározásához semmi köze a „mondatelem” terminus technicusnak, hiszen csak úgy mondatelem, mint ahogyan az a főnév, akár közszó, akár anyagnév, gyűjtőnév stb. A tulajdonnév tehát szóértékű alakulat, vagy Deme László tanácsolta „rögzület”. (Szíves szóbeli segítségéért itt is köszönetet mondok.)

A nyelvi rendszerbe való beillesztéséhez föltétlenül szükséges a „szóérték” tulajdonság. Ha meggondoljuk, hogy más nyelvi elemnek is van szóértéke, akkor közelebb jutunk e rész kérdés tisztázásához (de nem a meghatározáshoz). Szóértékű nyelvi elemek a panelek, szólások, közmondások stb. *Majd ha fagy! Ha zöld hó esik!* 'soha'; *Akár a tojást a kőhöz, akár a követ a tojáshoz.* 'mindegy'; *Othatta, mint Szent Pál az olájkokat.* 'váratlanul'; *Sír a föld, ahova lép.* 'lomha' stb. Mindedig ezeket és a hozzájuk hasonlókat nem rekesztettük ki a nyelvi rendszerből, de nem is osztottuk be egyik szófaji kategóriába sem, így a tulajdonnevekkel sem tehetjük meg. Pontosabban fogalmazva a nyelvi rendszer különös elemének tekint-

jük, de nem osztjuk be őket a főnevek közé, leginkább pedig nem azok egyik alkategóriájának tekintjük.

Tehát kétségtelenül jól közelíti meg HEGEDŰS ATTILA a tulajdonnév meghatározását, amikor a frazémákhoz hasonlítja, de nem értek egyet befejező szavaival: „...kötött használatban alkalmazható nyelvi tény” (i.m. 8). Mi az a „kötött használat”? A név alakja nem módosítható? Még a „kötött” szókapcsolatok is módosulnak vidékenként, csoportonként, vagy akár egyéni használatban: *Sír a föld alatta; A föld is sír alatta; Reng a föld alatta, Sír a föld, amerre megy* stb. ugyanazon frazéma variánsai. Vannak azonban közöttük egészen eltérő alakúak, jelentésükben mégis azonosak: *Suba subához, guba gubához; Cseréptál, fakanál* 'összeillenek'. Ugyanígy a tulajdonnevek variánsai írásban: *Kovács, Kováts, Kovách*; szóban: *Erzsi, Örzsi, Örzse, Bözsi, Böske* stb., azonos jelentésűek: *Bécs, Wien, Vienna; Gyakfalva, Nevetlenfalu; Radákovits József, Vas Gereben* stb. A tulajdonnév tehát hang, szó vagy szókapcsolat, de nem „kötött”, a frazémákhoz sok tekintetben hasonló, mégis mutat néhány különbséget. Vagy talán a „kötött használat” a szituációra vonatkozik? Ebben kétségtelenül több az igazság, hiszen nem szólíthatok bárkit bármelyik becenévvel, még ha az alapnevük azonos is. A *Józsi, Jozsó, Jóska, Józsika, Joci, Jocó* stb. általában József nevű ismerőseim közül egyre vonatkozik, de vannak e becenevek között is fölcserélhetőek. Falun még ma is több neve használatos a község hivatali épületének: *Községháza, Tanácsháza, Polgármesteri Hivatal, Önkormányzat* stb. Valóban van olyan eset is, amikor „kötött” a névhasználat (hivatalos irat, levélcímzés stb.), de általában kötetlen a helyi lakosok körében. Kétségtelen, hogy magyar környezetben a *Bécs*, németben a *Wien* használatos, sajnos ez már nem jellemző erdélyi és fölvidéki helységneveink esetében: a Keleti Pályaudvar hangos tájékoztatója (megafonja?) szerint *Humennére* megy a vonat, nem *Homonnára*, s kevesen mondanak *Nándorfehérvárt Belgrád* helyett, mivel az elsőbbi történelmi „kötöttségű” elnevezés. Mindezek ellenére sem állíthatjuk, hogy a tulajdonnevek kötöttek lennének, csupán bizonyos szituációkban nem cserélhetők föl, esetleg „szituációhoz kötöttek”.

A névtan ma már önálló tudomány, de mivel a tulajdonnevek „anyaga” éppen úgy a nyelv, mint ahogyan az emberi kommunikációnak illetve az emberi gondolkodásnak is az, a tulajdonnevek tanulmányozása elsősorban a nyelvtudomány földadata, a nyelvtudomány (linguistique) egyik alkotó eleme a névtudomány (onomatológia). Tehát a nyelvtudománynak is része a névtan. Ennek következtében érthető, hogy a tulajdonnevek elsődleges megközelítése eddig általában nyelvészeti szempontú volt, s minden bizonnyal a jövőben is szükség lesz a nyelvtudomány tapasztalatainak, módszereinek, rendszerezésének, eredményeinek a fölhasználására. Néhányat ezek közül áttekintek, többnyire egyetértve, néha vitatkozva velük.

4. Mindenképpen le kell szögezni azt, hogy a **helyesírás**, a kis- és nagybetűvel való írásmód nem befolyásolhat bennünket a tulajdonnév meghatározásakor. Közismert, hogy a német nyelv minden főnevet (tehát közneveket is) nagybetűvel kezd: *Apfel, Baum, Dorf* stb., s a helyesírásból eredő kettősség jelentésselkülönüléshez vezet: *Beisein* 'jelenlét', *beisein* 'jelen van'; *All* 'világegyetem', *all* 'mind, minden'; *Liebe* 'szeretet', *liebe* 'szeretett' (nő) stb. Az angolban a melléknévként

használt népnevek nagybetűkkel kezdődnek: *Hungarian language* 'magyar nyelv'; *early English style* 'korai angol gótika', ugyanitt a napok és hónapok nevei is nagybetűsök: *Sunday, Monday, January, February* stb. Ellentétükre a magyar néprajzkutatók íráshasználatában találunk példákat. JANKÓ JÁNOS a századfordulón (Kalotaszeg magyar népe. Bp., 1892; A Balaton melléki lakosság néprajza, Bp., 1902.), de TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ még a közelmúltban is (Magyar jogi népszokások. Bp., 1980.) kisbetűkkel kezdte a ragadványneveket, ami által vitathatóvá vált tulajdonnévi elismerésük – ez esetekben legalábbis a szerző részéről. (A szépirodalomban, különösen a szimbolista költők verseiben „tulajdonnevesített” közszavakról később szólok.) Az írásmódban tehát nagyon sokszor a megszokás, a hagyomány vagy az ezekre alapuló helyesírási szabályok döntenek. Egyébként pedig először el kell határoznunk, hogy tulajdonnévként használunk-e egy szót, vagy nem, s csak azután írjuk kis- vagy nagybetűkezdettel. Az ellentmond a logikának, ha azt mondjuk, hogy azért tulajdonnév egy nyelvi jel, mert nagybetűvel kezdődik. Ez éppen fordítva igaz: ha egy nevet a magyarban tulajdonnévnek tekintünk, akkor nagybetűvel kezdjük.

5. Nagyon érdekes nyelvi szempont a névelők használata a tulajdonnevek előtt. Alapjában véve a strukturalista nyelvszemlélet szerinti megközelítése ez a tulajdonneveknek. Ennek szellemében készült a fentebb idézett BARABÁS etc. féle cikk, s egyértelműen volt belőle megállapítható, hogy módszertani zsákutca, mert világosan és elfogadhatóan nem definiálhatók általa a tulajdonnevek, csak annyit tudunk meg (ami nem volt senki számára újdonság), hogy vannak tulajdonnévtípusok, amelyek előtt állhat, mások előtt nem állhat határozott névelő a magyarban. (Talán ezzel is magyarázható, hogy senki sem tartotta érdemesnek a tanulmánnyal való vitatkozást.) Azt ugyanis nem vették a szerzők észre (vagy tudatosan nem akartak vele foglalkozni), hogy ez szociolingvisztikai, de még inkább dialektológiai sajátság. Míg a Dunántúlon általában használják a névelőt személynevek előtt is (*A Pista jött. Megjött a Pista.*), addig ezt nem tehetjük meg Tiszántúlon, még kevésbé Erdélyben (*Pista jött. Megjött Pista*). Jellemző erre a veszprémi Napló egy mondata: „*Most akkor melyik hivatalban, [O] APEH-nál, [O] ÁPV Rt-nél kell keresni a Simicskát, a Josip Totot, a Ganspergert, a Kaya Ibrahimot, avagy a Schlett Csabát*” (1998. szept. 18), de budapesti példát is találunk rá bőségesen: „*Nem is beszélve a Demszky leginkább XIV. Lajoshoz hasonlítható, túltengő éntudatáról.*” (Napi Magyarország, 1998. szept. 16.). Különösen így van ez szóbeli használatban. A TV1 Tabuk nélkül című műsorában mondotta 1998. szept. 18-án Regös István újságíró: „*Akkor a Szókimondó asszonyságba kerestek valakit a Bodrogi lekettőzéséhez... a nézőtérén ott ült a legszigorúbb főrendező, az Egri István*”.

Így elsősorban csak a keleti nyelvjárásokban van közszo-tulajdonnévi megkülönböztető szerepe az esetleges névelőnek: *Megkérdezem Kovácstól. Megkérdezem a kovácstól.* Ezt HEGEDŰS ATTILA is elismeri, s maga írja a névelő nélküli értelmetlen hangsorra, amelyet BARABÁSék mindenképpen tulajdonnévnek tartanak (*láttad *fűpüt?*), hogy „számos, tulajdonnévnek tartott elem nem így viselkedik” (1997, 5). Ennek ellenére három lappal később ezt írja: „A név teremtésének praktikus oldala a nagybetűs kezdés és a **határozott névelő elhagyása**” (én emeltem ki – HM.). A nagybetűkről ne beszéljünk, mert már kifejtettem azokkal kapcsolatban

a véleményem főntebb. A második ötlet azonban elgondolkodtató, s a példának majdnem beugrottam („Körülnéz Nyúl...ott üldögél Varjú...” (i.m. 8). Ez kétség-telenül a BARABÁSÉknak HEGEDŰS által is idézett példáján alapul, amit szabály szerű meghatározás is követ: „Ha egy jel Vobj + -t környezetben (vagyis határozott névelő nélkül) áll (pl. *láttad *fűpüt?*), a magyar anyanyelvű beszélő az ilyen környezetben levő jelet tulajdonnévnek ismeri fel” (HEGEDŰS i.m. 5). Amennyiben azonban azt mondom: „*Körülnéz nagyapám...ott üldögél nagyanyám...*”, valóban tulajdonnévvé válnak a határozott névelő nélküli szavak? Megfontolandó! Amennyiben a tulajdonnév **csak** identifikál, akkor igen, de úgy valamennyi birtokos személyjellel ellátott névszó egyedít (identifikál), hiszen csak egy *apám, anyám, autóm, táskám, bicskám* stb. van. Nem kell azonban föltétlenül birtokos személyjellel ellátni a szót, hogy elmaradhasson a határozott névelő: *Láttad apát erre? Nem, csak anyát láttam.* Ezekben a példamondatokban tulajdonnevek-e az *apa, anya* szavak? Minden bizonnyal azt mondjuk, hogy nem. Akkor viszont tulajdonnévvé válik ugyanaz a szó, amikor levélbeli megszólítás? *Kedves Apám, Nagyapám! Drága Édesanyám, Nagyanyám!* A MHSz. szerint „...nagybetűvel szokás kezdeni a megszólításban szereplő közneveket is...” Későbbi példája szerint a főntiek köznevek: „*Édes jó anyám és apám!*” (149). Az *apa, anya* esetében mondhatjuk azt, hogy csak egy lehet, a szó önmagában identifikál, hát még birtokos személyjellel ellátva! Akkor a *nagyapa, nagyanya* is tulajdonnévvé lesz. Az sem igaz azonban, hogy a birtokos személyjel meg a mondatbeli körülírás (a szöveggörnyezet) „tulajdonnevesít”, az viszont kétség-telenül igaz, hogy ezek mindegyike identifikál. Mint ahogyan HEGEDŰS példái is bizonyítják: „*az az asztal, az az asztal ott a sarokban*” (i.m. 7), s mások is, nem csupán kijelölő jelzői mutató névmással: *az utca harmadik háza, a sarkon levő kocsmá* stb. Csak megerősítik a fönti példák azt a véleményünket, hogy nem lehet nyelvi eszközökkel megközelíteni a tulajdonnevek meghatározását, különösen nem a határozott névelő használatának szokásaival.

Miskolci előadásomban (MNYTK. 209. 471–7) a szituációt tekintetem legfontosabb kritériumnak. HEGEDŰS ATTILA a szituáció és a szöveggörnyezet fogalmát az én megfogalmazásomban nem érzi „kimunkálnak” (i.m. 6–7), ennek következtében ott fölsorolt példáim nem tartja meggyőzőknek. Ezek után a „szöveggörnyezet” és a „szituáció” fogalmát összemossa, szabadon választható stilisztikai szinonimáknak tekinti. Ezt (föltételezem) arra a téves elgondolásra alapítja, mely szerint nincs megnyilatkozás szöveggörnyezet nélkül. Most is csak példával tudom világosabbá tenni az ott leírtakat. Ha kimegyek az udvarra, s azt mondom: *Morzsa!*, ez nem szöveggörnyezet, hanem szituáció, egyértelmű fölszólítása az ilyen nevű kutyá(m)nak, amely erre oda is jön hozzám, anélkül, hogy válaszolna. (Hacsak a farkcsóválást nem tekintjük annak.) A teli osztályteremben minden szöveggörnyezet nélkül fönnhangon kiejtek egy nevet: *Kovács!*, az ilyen nevű tanuló vagy abbahagyja a beszélgetést, és rám figyel, vagy kimegy a táblához – több szó elhangzása nélkül. Természetesen párbeszédben, szöveggörnyezetben is tisztázódhat egy szó (közsó) tulajdonnévi szerepe: *Mi a neve a kutyá(d)nak? Morzsa: Mi van az asztalon? Morzsa.* Mindkettő szöveggörnyezet, s jöllehet a válasz ugyanaz, mégis egyik válaszomban tulajdonnév, másikban köznév van. Most fölmerül az a kérdés, hogy közsó állhat-e szöveggörnyezet nélkül? Szerintem igen.

Amikor az erdőben sétálva meghallom egy madár hangját, s azt mondom: *Kakukk*. Ebben az esetben szövegkörnyezet nélküli szót használok, s a szituáció dönti el, hogy közszót vagy tulajdonnevet ejtettem ki, hiszen ugyanilyen nevű barátom, kutyám stb. is lehet. Tovább kell keresnünk tehát a lényegét: a tulajdonnév és a köznév közötti határt vagy a tulajdonnevek meghatározását.

6. Mindenképp közelebb visz bennünket a célhoz, a tulajdonnevek meghatározásához TOLCSVAI NAGY GÁBOR miskolci előadása (MNYTK. 209. sz. 600–6), amelyben utal arra, hogy a tulajdonnévvé válásnak előzménye van, amit nevezhetünk eleve ismertnek, adottnak, konvencionálisnak, vagy ahogyan ő írja: „...a név nem nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények révén lesz név, és a hallgatónak, az olvasónak valahonnan tudnia kell, hogy az a nyelvi entitás, ami elé kerül, név és nem más valami (főnév, nyelvtani csoport, frazéma, mondat).” A korábban kifejtettek alapján a zárójeles rész akár elhagyható is lenne, hiszen a tulajdonnév lehet bármelyike az ott felsoroltaknak. A lényeg az idézett szövegrészben a „szociokulturális körülmények”-ben található. Vagyis a szociális környezetnek van szerepe a köznév és tulajdonnév közti különbség meghatározásában.

Sajnálatos, hogy az újabkori szociolingvisztikai kutatások nem terjednek ki a tulajdonnevekre, azok szociális értékére – legalábbis sok közelmúltban kiadott munka ezt mutatja. RONALD WARDHAUGH magyarul is megjelent Szociolingvisztika (Osiris–Századvég K. Bp., 1995.) című könyvében egyetlen utalás található a tulajdonnevekre (211), amikor egy *Phuc* nevű vietnámi – angol környezetbe kerülve – megváltoztatja a nevét. (Azt akár egyéni sérelemnek is tekinthetem, s nem illene említeni sem, hogy a fenti könyvnek kiegészítéséül KONTRA MIKLÓS és PLÉH CSABA által összeállított „Magyar nyelvű és a magyarról szóló irodalom” bibliográfiája nem említi „A csoportnyelvekről” (ELTE k. Bp., 1980.) című füzetkét, amely teljes egészében a magyar szociolingvisztikáról szól, s külön fejezetben (39–52) foglalkozik a tulajdonnevek társadalmi kérdéseivel. Hasonlóképp PETER TRUDGILL Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába (JGYTF K. Szeged, 1997.) című szótára egyetlen szócikket sem szán a névtudománynak. Ugyanezt tapasztalhatjuk számos, az utóbbi időben megjelent szociolingvisztikai tanulmánygyűjtemény esetében is. Egyedül KISS JENŐ könyve (Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 1995.) a kivétel, amely a tulajdonnevekre, főleg a keresztnévekre, a névváltoztatásokra, a nevek nyelvpolitikai jelentőségére részletesen kitér (278–87), és a keresztnévek felekezeti különbségeit is bemutatja (119–20).

A társadalom (kisebb–nagyobb nyelvi csoport) jelentősége a tulajdonnévvé válásban, közszavaknak tulajdonnévül való elfogadásában kétségtelenül nagy, mérlelőzhetetlen a meghatározás keresésekor. Mindenképpen bizonyos társadalmi, csoportnyelvi megállapodás, előzetes tudás szükséges ahhoz, hogy tulajdonnévként jelenjék meg egy nyelvi jel a kommunikációban. Ez, vagyis hogy a beszélőnek és a hallgató(k)nak egyértelműen tudni kell azt, hogy a most hallott nyelvi jelet tulajdonnévnek kell tekinteni, vagy csak közszónak, elengedhetetlen. (Az írásban könnyebb a helyzet, hiszen a nagybetűs kezdés – általában, de nem mindig – tájékoztatja a magyar nyelvben az olvasót a tulajdonnév és közszó különbségéről.) Mindezek alapján úgy lehetne meghatározni a tulajdonnevet, hogy mindaz annak

számít, amit egy bizonyos közösség annak ismer, annak elfogad. Kétségtelenül közelebb járunk a végleges meghatározás kialakításához, de csak a szociolingvisztika oldalára ütöttük át a labdát, s mint láttuk, ez a tudományág nem foglalkozik a tulajdonnevekkel. Pedig nagyon fontos annak a megállapítása, hogy mekkora az a nyelvi közösség, amely meghatározhatja egy nyelvi jel tulajdonnéviségét. Melyik nyelvi csoport, milyen folyamatban fogadja el a tulajdonnevet?

Kétségtelenül vannak olyan tulajdonnevek, amelyeket talán az egész emberiség annak tart, annak elfogad. Ilyenek a földrészek: *Afrika, Amerika*, jelentős nagyvárosok: *London, New York, Washington*, hegységek, hegyláncok: *Himalája, Kaukázus* stb. Nem lehetünk azonban még ebben sem biztosak, hiszen Afrika, Délamerika vagy Szibéria őserdeiben élhetnek olyan emberek, akik sohasem hallották a felsorolt nevek valamelyikét vagy egyikét sem. A *Kárpátok, Mecsek; Guadalquivir, Küiküllő; Bukarest, Kiskunlacháza* stb. már jóval kevesebb ember számára tulajdonnév, sokaknak csak értelmetlen hangsor. S minél kisebb, kevésbé jelentős település, hegy, folyó stb. nevét vizsgáljuk, annál kisebb az a csoport, amely azt tulajdonnévül elfogadja. Az *Öcsi, Hugi, Sutyi* stb. csak egy családon belül vagy néhány barát körében jelöl egy személyt, vagyis identifikál, más körben másik személyre vonatkozik, sok milliárd ember számára még csak nem is szó. Intim párkapcsolatban egy-egy kedveskedő megszólítás két személy között marad csak tulajdonnév. Hol van tehát a szociolingvisztikai határa a tulajdonnévi elfogadásnak? Van-e egyáltalában ilyen? Véleményem szerint nincs! Eljutunk ugyanis végül oda, hogy csak egyetlen ember tekint tulajdonnévnek egy nyelvi jelet (általában hangsort, de lehet az mondat is, amennyiben az illető készülő regényének a címe az). Az *Ilpmurk* szó (ami a „krumpli” szó visszafelé való olvasata) valószínűleg a világon mindenütt értelmetlen hangsor, de számomra tulajdonnév is lehet, hiszen elnevezhetem így a kutyámat, lovamat, aranyhőrcsögöm, tengerimalacom, vagy bármely tárgyam (autóm, kerékpárom, mosógépem, hűtőszekrényem stb.), amelyeknek szokás tulajdonnevet adni. De az sem föltétlen kritérium, hogy szokás legyen az elnevezés, hiszen a jobb karom eltörtekor kapott gipszkötésnek is adhatok nevet, mint ahogyan hallottam is erre a *Bunkó* elnevezést, mivel ügyetlen, suta, nehezen használhatóvá vált az illető jobb keze. Tehát bármit elnevezhet bárki bárminek.

Nagyon szemléletesen figyelhetjük meg az írói gyakorlatban a tulajdonnévvé tételt (elsősorban nem a határozott névelő elhagyásával). Nagyon sokszor úgy személyesít meg a költő, író fogalmakat, hogy egyszerűen nagybetűvel kezdi azokat, s az olvasó számára ezek tulajdonnevekké válnak. Hogy ne csak mindig a közismert Ady-példákra hivatkozzam (Én a *Halál* rokona vagyok...; Magyar *Ugaron*... stb.), olyantól idézek, akitől legkevésbé várnánk költői megszélyesítést. A magyar származású JOHN LUKACS kiváló történész Az európai világháború 1939 – 1941. című művében (Európa k. Bp., 1995. Ford. Magyarits Tamás) ezt írja: „Mindössze a béke utolsó tíz napjában szállt le a *Végzet Angyala*, s nyomában a *Zűrzavar* és a *Kapkodás* ikermanói is” (59). Meg lehet-e ezt tenni szóban, ahol a nagybetűk nincsenek segítségünkre? Úgy vélem, igen. Hosszabb kutatást igényelne, mindenképp eszközfonetikai vizsgálatokkal volna csak bizonyítható, de kiváló előadóművészek, s az egyszerű emberek beszédgyakorlatában is tapasztalhatjuk,

hogy tulajdonnévvé emelt közszo előtti kis szünettel és az erőteljesebb szóhangsúllyal érzékeltetni lehet ezt.

7. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy tulajdonnevet alkotni mindenkinek joga, lehetősége van. Az ő általa tulajdonnévként használt nyelvi jel akkor is az, ha senki más nem tud róla, így el nem fogadhatja, tehát közösségi érvényűvé nem válik. Természetesen azzá válhat, s nagyobb részük kisebb-nagyobb csoportokban elfogadottá lesz (ez az a többlettudás, amire TOLCSVAI NAGY GÁBOR utalt), ami után már nem merül föl a vita lehetősége, hiszen ha a közösség is tulajdonnévnek tekinti, akkor egyértelmű a besorolása. Annak vizsgálata, hogy miért, mikor, milyen körülmények között lesz egy nyelvi jel tulajdonnévvé, nem annyira a nyelvtudománynak, hanem inkább a pszicholingvisztikának, de legsajátosabban a lélektannak (egyéni és csoport- vagy néplelektannak) a föladata. Mint-hogy eddig egyik tudományág sem foglalkozott érdemlegesen e kérdéskörrel, egyelőre marad a névtanos (onomatológiai) meghatározás. **Minden nyelvi jel tulajdonnév, amit alkotója vagy használója annak tekint.** Jól tudom, hogy egyesek szerint ez nem több a semminél: megfoghatatlan, határozatlan; kibújás a válasz, a valódi definíció, a pontos körülhatárolás, kivétel nélküli szabály megalkotása alól. Végül is ez magyarázza azt az eljárásom, hogy a címben idézőjelek közé tettem a „meghatározás” szót. Azzal kellene befejeznem, hogy adjon jobb definíciót, aki tud, ezt azért nem mondom, mert (minden nagyképűség nélkül állítom) jobb nincs, s most az a meggyőződése, hogy nem is lehet.

HAJDÚ MIHÁLY

Több keresztnév adása (Kaposvár 1731–1900)

Napjainkban megszokott dolog, hogy a szülők legtöbbször gyermekének különleges nevet választ a születéskor. Ennek ellenére elcsodálkozunk például egy iskolai névsor felolvasása hallatán a sok ritka néven, igaz, már azon is, ha valakinek egyszerűen „csak” János vagy Éva a neve.

Úgy véljük, hogy ez a névválasztási jelenség 20. század végi divat, pedig ha megnézzük a múlt század második felének – főként a századvég – anyakönyveit, hasonló szokást fedezhetünk föl a névadásban. Ha pedig a többedik keresztnév(ek)et vesszük vizsgálódás tárgyává, még végletesebb megállapításokat tehetünk.

Napjainkban egy újszülött csupán két keresztnévet kaphat, többet nem. Ha felnőttként elégedetlen valamilyen oknál fogva első nevével, használhatja a másodikat is; választhat úgy, hogy együttesen viseli a két nevet; de kérvényezéssel teljesen új keresztnévet is felvehet. (Ez ritkán előforduló jelenség hazánkban, inkább a családnevet szokták megváltoztatni vagy magyarosítani.) A 18–19. században a felvehető keresztnévek számát nem korlátozták, ezért olvashatunk akár öt-hat nevet